

a következő évek során több száz tiszt lépett be a Flottaegyesületbe. Az egyesület megalakulásának és növekvő befolyásának nem csekély része van abban, hogy a haditengerészet költségvetésének aránya a teljes védelmi költségvetésben a századfordulós 7 %-ról 1914-re 25 %-ra nőtt.

Összességében Vego könyve jól megírt, színvonalas munka, amelyet mind a cs. és kir. haditengerészet történetével foglalkozó kutatók, mind a téma iránt érdeklődők haszonnal forgathatnak.

Krámlí Mihály

G. MANNERHEIM

A TÉLI HÁBORÚ (1939-1940)

Részlet Carl Gustaf Mannerheim tábornagy „Minnen” (Helsinki, 1952.) című emlékirataiból

(Püski Könyvesház, Budapest, 1997, 107 o.)

A szerző a XX. század azon kevés karizmatikus egyéniségei közé tartozik, akik pozitív értelemben nyomták rá egyéniségük bélyegét népük történelmére. Mivel „ellenforradalmárnak” számított, természetesen idehaza alig lehetett róla valamit is tudni. Igaz – tekintettel a finnekkel fennálló, jónak minősített kapcsolatokra –, legalább nem olvashattunk róla zagyvaságokat sem. Végeredményben ez is valami. Most az ő terjedelmes emlékiratainak egy vékonyka fejezetét kapja meg – a szerző halála után vagy negyvenhat évvel – a magyar olvasó, igaz, a számunkra egyik legérdekesebb részt, az 1939-40 fordulóján lezajlott szovjet-finn háborúról beszámoló fejezetet.

Mindig is sejtette minden gondolkodó olvasó, hogy a szovjet történetírás valójában csak *történet-írás*, ám hogy mennyire az volt, azt csak mostanában érzékeljük igazán. Nagyon érdekes adatokat és tényeket találunk az Emlékiratok eme sovány kis részletében is.

A finn fegyveres erőkre is jellemző volt, ami a második világháború előtt jó néhány országra: a parlamenti pártok torzalkodása és a rövidlátó politikusok „jóvöltából” messze nem volt felkészülve egy háborúra. Ebből természetesen az következett, hogy „a kormánynak nem állt rendelkezésére olyan hadsereg, amelyet külpolitikája megkívánt volna, és most le kellett volna vonnia a következtetéseket a védelem fejlesztésével

kapcsolatos magatartásából, hisz bizony még a legutóbbi hetekben is ellenkezést tapasztaltam egy szóban forgó szerfelett fontos költségvetési összeg ügyében.” – írta az 1939 őszi szovjet-finn tárgyalások időszakáról Mannerheim, akit ez a válságos időszakban is megmutatózó politikai naivitás és értetlenség arra készítetett, hogy benyújtsa a köztársasági elnöknek lemondását hadseregfőparancsnoki tisztéről. Egyidejűleg terjedelmes átiratban foglalta össze álláspontját a helyzettel kapcsolatban, melyben megállapította, hogy az ország felkészületlen a háborúra, és egyre érezhetőbb az idő szorítása. Fejtegetéseit így fejezte be: „A hadsereg szelleme a lehető legjobb, és jelenleg népünk lelkesedése is magas fokon áll, de Finnország népe hisz abban, hogy kormánya gondoskodott az ország védelmi felkészültségéről, és hadserege nem gyanakszik, hogy nem lesz elegendő fegyvere abban az ősi ellenséggel vívott élethalálharcban, amelyre felszólítják.”

Az elnök a lemondást december elsejével elfogadta... Az élet azonban közbeszólt. November 26-án a Szovjetunió történelme egyik leprimitívebb provokációját követte el. Az ún. „mainilai lövésről” van szó. „... Molotov közölte Finnország moszkvai követével, hogy a Karjalai-földszoroson 15.45-kor finn oldalról ágyútüzet nyitottak a Mainila faluban elhelyezett orosz csapatokra, amikor is három közkatona és egy altiszt

meghalt, és kilenc személy megsérült.” Ezen bejelentés hitelessége már eleve vitatható volt, hiszen – épp a provokációs lehetőségek csökkentése érdekében – a finn tüzéséget lőtávolon kívülre vonták vissza a határtérségből. A robbanás egyébként a község melletti nyílt mezőn történt és a finnek hamarosan bemérték, hogy a lövéseket a Szovjetunió belseje felől adták le. Ennek válaszjegyzékbeli közlése természetesen hidegen hagyta Moszkvát és minden ment tovább megkezdett úton: 27-én felmondták a Finnországgal fennálló meg nem támadási egyezményt. A finn válaszjegyzéket a Szovjetunió mintha észre sem vette volna. 29-én szovjet oldalról már tüzet kaptak a finn határőrök, s 30-án reggel a szovjet légierő hadüzenet nélkül finn városokat bombázott.

A háború tehát elkezdődött. Mannerheim azonnal jelezte, hogy hajlandó lemondását visszavonni, melyet az adott helyzetben természetesen megnyugodva vettek tudomásul.

A finn hadsereg valóban ijesztően felkészületlen volt. Légvédelmi és páncéltörő fegyverzettel alig rendelkezett, még annak a kevésnek a nagy része is hiányzott, ami a hadrendben szerepelt. Mintegy hatvan harcokocsijának fele első világháborús Renault volt, a másik fele ugyan modern Vickers könnyű harcokcsi – harcértékben kb. a magyar Toldihoz hasonló lett volna –, csakhogy fegyverzetük beszerelése beszerzésük óta nem történt meg. A behívható tartalékosok számára nem volt elegendő fegyver, pl. a felállítható tartalékhadosztályok közül háromnak a teljes fegyverzete hiányzott. Az aknavetőknak és a tábori tüzéségnek talán három hétre volt elegendő a lőszer, a partvédelem létfontosságú nehéztüzéségének még ennyi időre sem. A letragikusabb azonban az üzemanyaghelyzet volt: a gépkocsik számára kettő, a repülőgépek számára pedig egyetlen napnyi állt rendelkezésre! Maga a Karjalai-földszoros elzáró erődvonal sem volt olyan erős – Gosztanyi Péter egy más esettel kapcsolatos megjegyzését idézve – „mint azt a túlzásokban sohasem szűkölködő szovjet történetírás később állította”. A kiserődök egy része elavult volt, egy részük el sem készült, talán úgy harmadrészük felelt meg a követelményeknek. A „Mannerheim-vonal” sem volt hivatalos elnevezés, csupán afféle

népnyelvi megjelölés, melyet aztán a szovjet propaganda felkapott és kellően kiszínezett. (Az azután igazán nem vigasztalta volna meg a finneket, ha előre tudják: 1941-ben, a „folytatólagos háború” során ejtenek majd foglyokat, akik elmondják, hogyan is szervezték meg és hajtották végre a november 26-i provokációt...)

Mannerheim emlékirataiban magától értetődően használja a hadosztály kifejezést, (finnül *divisioona*), de sehol sem ad hadrendet. Nyilván természetesnek vette, hogy az olvasói előtt ismert. Igen ám, csakhogy ennyi idő távolából a magyar érdeklődő végképp tanácstalan. Közül viszont egy harcértéktáblázatot – egyébként (különböző fordítási hibákkal) minden, a témára vonatkozó könyvben ez található –, melyből némi hozzáértéssel ki lehet következtetni a hozzávetőleges hadrendet. A finn hadosztály 14 200 fő élelmezési létszámú volt, három gyalogezredben 9 zászlóaljjal és egy tüzérezredben 9 üteggel rendelkezett. (Meg nyilván némi híradó, műszaki, egészségügyi és ellátó alegységekkel.) Ez a békeszervezethez képest nem is egyszerűen „ikreződést”, hanem valósággal sokszorozódást jelentett. Mert ugyan a finn hadosztály névleg békében is három gyalog- és egy tüzérezredből állott, csakhogy ez hat zászlóaljarancsnokság alatt összesen 6-9 lövész, 3 géppuskás és 3 nehézfegyver-(aknavető + páncéltörő-ágyús) századot jelentett, s mint a visszaemlékezésből kiderül, a páncéltörő lövegek zöme még ki sem került a csapatokhoz. A tüzérezredek pedig, két osztályba szervezve, összesen 4 ütegből álltak.

A szovjet hadosztályok szervezete valamivel ismertebb, de az sem eléggé. Ebben az időben élelmezési létszámuk 17 500 fő volt; ami három lövészezredben 9 zászlóaljat, két tüzérezredben 10 négylöveges és 3 háromlöveges üteget (ezen kívül lövészezredenként 6-6 ezredlöveget) jelentett. A hadosztályok kötelébe tartozott továbbá 1-1 felderítő, műszaki, híradó, egészségügyi és ellátó (korabeli magyar terminológiával vonat-) zászlóalj. (A békeszervezetre vonatkozó adatok Kurt Passow Taschenbuch der Heere, 1939 c. kézikönyvéből származnak.)

A táblázatban sajnos – mint említettem – találkoztam néhány komolyabb fordítási

(vagy értelmezési?) hibával is. Könnyű golyószóró a világon sehol sem létezik csak golyószóró. (A német fordításban ugyanitt „le. Mg. = leichte Maschinengewehr” található, ami szó szerint könnyű géppuskát jelent, de golyószórót értenek rajta.) Nem értem a félrefordítás okát, hiszen golyószóró finnül *pikakväveri*, a géppuska pedig *konektiväveri*; a „könnyű géppuska” kifejezést nem is találtam a szótárban. Löveg helyett nagyon sokszor ágyú olvasható, ami a páncéltörő tüzérségnél még nem zavaró, nem úgy a 122, vagy 152 mm-es tarackoknál. Ez esetben némileg a fordító mentségére szolgálhat, hogy a finn köznyelvben – a magyarhoz némileg hasonlóan – keverik a löveg jelentésű *tykki* és az ágyú jelentésű *kannuuni* szavakat.

A szovjet hadosztályban nem harckocsi, hanem páncélos volt összesen 40-50 db, melyek kétharmada-háromnegyede volt harckocsi. Mivel azonban finn katonai nyelvben is általában *panssari*-t (páncélos) használnak, a tévedés érthető.

Mindkét félnél sokallom a puskás csatások megadott tizenegy-, illetve tizennégyezres létszámát (bár másoknál is ez az adat szerepel). Valószínűleg itt nem csak a gyalogság (és az esetleges lovas alosztályok) puskás-karabélyos katonáiról van szó (mely nagyjából a fenti létszám fele lehetett), hanem a hadosztály összes puskával felfegyverzett emberéről.

A szovjet propaganda (és ennek nyomán a szakirodalom) azt állította, hogy a finnek 600 000 jól felfegyverzett katonát állítottak csatasorba. Hogy mennyire jól voltak felfegyverezve, azt láttuk. De a 600 000 főnyi mozgósított is nonszensz. Ez a lakosság 17-18 %-át tette volna ki, ennyit az ország el sem bírt volna! A haderő békelelétszáma kerekítve 33 000 (ebből a sorállomány 24-25 000), a kiképzettek száma, mindenkit beszámítva, 300 000 fő körül volt. Összesen 200 000 embert tudtak mozgósítani, és ha ehhez hozzávesszük a Lotta Svärd önkéntes női segédszolgálatosait, akkor is csak 300 000 körüli létszámot kapunk. (A lották nem harcoltak.) A szovjet propaganda 310 000-es finn veszteségről beszélt, melyből 60 000 lett volna a halott. A valóságban a finn veszteség a hivatalos és megbízható adatok szerint 24 923 halottat és 43 557 sebesültet tett ki. Eltűnt és fogoly gyakorlatilag nem volt. Ez is 64 480 fő, azaz több mint 34 %-os veszteség,

ami borzasztóan sok.

A Szovjetunió annak idején a saját veszteségét 48 754 halottban és 158 863 sebesültben, összesen tehát 207 617 főben adta meg. Foglyokról és eltűntekről („mivel nincsenek”) természetesen szó sem esett. Ezzel szemben a finnek csak a szovjet halottak számát 200 000 főre becsülték. Az 1992-ben közzétett – és minden korábbinál hitelesebb – szovjet adatok szerint a finn háború 126 875 halottjába és 264 908 sebesültjébe, azaz 391 783 emberébe került a Szovjetunió. Ez halottakban 2,6-, sebesültekben 1,66-szorosa a korábban bevallottnak. Az eltűntek és foglyok természetesen ebben az összeállításban sincsenek benne. A foglyokról Mannerheim sem közöl számadatot, de egy helyütt megjegyzi, hogy a szovjet katonák inkább öngyilkosok lettek, minthogy megadták volna magukat. Másutt viszont azt olvashatjuk: egy parancsnok azért adta meg magát, mert „nem mert felelősséget vállalni a veszteségekért”. Ám ez nyilván nem volt jellemző. Ami az eltűnteket illeti: a tajga hava mindent betemetett, s mivel a finnek néhány szovjet hadosztályt részben vagy egészben megsemmisítettek, feltehetően több tízezer főről lehet szó.

A hat-tízszeres túlerő elleni harc valóban csodálatra méltó teljesítmény. Vagy öt hónapon keresztül kitartani ilyen helyzetben ritkán sikerül. Ehhez kiváló fizikai és lelki kondíció szükséges. Az előbbi a finnekre mindig is jellemző volt, s az utóbbit pedig a visszajára fordult szovjet propagandakampány csak fokozta. A finnek eleve biztosak voltak abban, hogy ősi leigázójuktól semmi jóra nem számíthatnak, ám a „Kuusinen-kormány” létrehozásával igazi öngólt rúgtak a szovjetek. Nem véletlen, hogy amikor újra a diplomáciáé lett a főszerep, Kuusinent azonnal ejtették.

Hogy Finnország katonai értelemben vereséget szenved, az várható volt. Ám arra nem sokan számítottak, hogy a Szovjetunió „róka fogta csuka – csuka fogta róka” helyzetbe kerül és a béketárgyalások során enged korábbi követeléseiből.

A világ számára ez háború szovjet hadsereg hihetetlen gyengeségéről, a szovjet katonai vezetés tehetetlenségéről adott képet. Maguk a szovjetek is elismerték, hogy – mint Tyimosenko marsall később nyilatkozta –

„sokat tanultak” a finn háború tapasztalataiból. Az 1941 nyári harcok alapján ezt mindmáig sokan egy legyintéssel elintézik. Pedig nem egészen van így!

Való igaz, hogy a tajgában a szovjetek „eltévedt gyerekeknek” tűntek, s általában is meglepően esetlenek voltak erdős-hegyes terepen még jóval később is. Tömegrohamokra építő elképzeléseik ilyen helyeken, érthetően, mindvégig csődöt mondtak. Ám síkvidéken más volt a helyzet. Míg „eleinte a különböző fegyvernemek együttműködése felettébb hiányosnak bizonyult, ilyen vonatkozásban az oroszok megtanulták a szerzett tapasztalatok alkalmazását a gyakorlatban”. Mannerheim külön is hangsúlyozza, hogy a szovjet katona nagyon önállóan volt, de fanatikus harcos. „Különösen említésre méltó az oroszoknak az a tüneményes képessége, hogy beássák magukat.” Tüzérségük teljesítményét a cári időkkel összehasonlítva – Mannerheim az első világháborúban dandárparancsnok volt az orosz hadseregben – jóval gyengébbnek ítélte meg, elsősorban a tüzvezetés szempontjából. (Legkésőbb 1942-re már újra legalább annyira jók voltak e tekintetben.)

A szovjetek a levegőben teljes kudarcot vallottak. Kétezernél több bevethető gépük volt, szemben a finnek kezdetben nem egészen 100, majd kb. 200 gépével. Megvalósíthaták volna a Douhet által annyira hirdetett korlátlan légiháborút – ha tudták volna. Csakhogy a „totális légiháború [Finnországban] békés és józan ítélőképességű nép ellen folyt, amelyet a külső veszély csak megedzett és egyesített”. (Jellemző a korabeli szakértők előítéleteire, hogy a lengyelországi hadjárat „tanulságait” szorgosan „levonták”, viszont a finn háborúéval nem törődtek. Pedig ez a későbbi „bombázótábormokok” számára nem lett volna minden tanulság nélkül való!)

A szovjet légielő igen gyenge kiképzett-ségű személyzettel rendelkezett. Amint kicsit nehezebb lett a helyzet, elbizonytalanodtak. Volt, hogy egyetlen finn vadászgép hatot (!) lelőtt egy 9 gépes szovjet kötelékből és sértetlenül távozott. A szovjet gépvesztesség mintegy 1000-re tehető, s ennek kb. 30 %-a a légvédelem javára írható. (!) A szovjet bombázások azonban nem csak a lakosságot nem tudták megtörni, az ország iparát és közlekedését sem voltak képesek

megbénítani. Ez pedig fontos volt, hiszen lassan elkezdett csordogálni a külföldi hadianyag és a lehetőségekhez képest a hadiipari termelés is felfutott.

A „Vörös Zászló Renddel kitüntetett” szovjet Balti Flotta nem tett semmit. Hogy miért, azt Mannerheim sem érti.

A szovjet hadtáp valamivel jobban működött, mint általában előtte és utána (főleg a lőszerellátás volt figyelemreméltó), az egészségügy csapnivalóan. „A szovjet egészségügyi szolgálat nem tudta rendesen ellátni sem sebesültek elszállítását, sem gondozását”; „sebesültek ezrei fagytak meg, segítséget várva”.

Volt ebben a háborúban néhány olyan kisebb újdonság is, melyre nem figyelt föl más, csak aki a saját bőrén tapasztalta a hatását. Az egyik a Suomi-géppisztoly volt, azt a szovjetek, a leckét megtanulva, sikerrel alkalmazták a Nagy Honvédő Háborúban. Magyarországon tudtommal csak Passow említett kézikönyvében található róla kép és leírás. Nem más „ő”, mint a hazánkban davajgítárként emlegetett PPS-géppisztoly elődje. Hírhedtté vált utódjától csupán abban különbözik, hogy 9 mm volt az űrmérete, és a zárszerkezete biztosabb (ugyanis a PPS időnként, önállósítva magát, akkor is elsült, amikor viselője nem óhajtotta).

A másik: a Molotov-koktélt indokoltabb lenne inkább Mannerheim-koktélnak nevezni, hiszen először a finnek használták a szovjetek ellen. Ezzel is magyarázható, hogy a szovjetek 1600 (a finnek által megszámlált!) páncélost vesztek a háború során. (A harcokvesztesség másik oka: az első időszakban képtelenek voltak megvalósítani a tüzérség, a harckocsik és a kísérő gyalogság összhangját.)

Finnország harcát sokan kísérték a világban rokonszenvvel, és – ha módjával is, de – támogatták. Összesen 11 500 önkéntes érkezett, ám egy részük túl későn ahhoz, hogy a frontra kerülhessen. A legtöbben és leghamarabb Svédországból jöttek Jelentős részük bevetésre is került, s ugyanolyan jól harcoltak, mint finn bajtársaik. A valamilyen módon támogatást nyújtó országok között ott volt még Olaszország is, viszont Németország minden lehető módon akadályozta a segítségnyújtást. Magyarország is szerepel a megemléített segítők között. Ebben az esetben nem a néhány száz fő önkéntes megjelenését

tartom fontosnak (bár minden tisztelet megérdemelnek), hanem azt a megjegyzést, hogy hazánk „légvédelmi eszközöket” is szállított Finnországnak. Mivel a Bofors-lövegeket közvetlenül Svédországtól szereztek be, véleményem szerint Mannerheim inkább a Gamma-Juhász löelemképzőkre célozhatott. Ez (legalábbis részben) magyarázatot adna a finn légvédelem meglepően jó teljesítményére.

Amilyen jó a harci események leírása, annyira elnagyolt és esetenként ellentmondásos a diplomáciai eseményeké. Ez érthető, mert míg főparancsnokként az előbbieket átélte, s nyilván használhatott eredeti dokumentumokat is; az utóbbiakról csak hézagos értesülései lehettek, s a diplomáciai források esetében még manapság is kérdéses, hogy mennyire hozzáférhetők. Svédországot egyrészt elítéli „kétszínű” magatartása miatt, másrészt kiderül könyvéből, hogy a Lend-Lease sem amerikai

találmány. Ugyanis Svédországtól „a fegyverek egy részét kölcsönbe kaptuk, és a lehetőségek szerint a háború után visszaszolgáltattuk”.

A térképek (átvételek az eredetiből) szépek, világosan rajzoltak, csak hogy a kötet kis mérete miatt nehezen vehetők ki a részletek.

Örömmel és érdeklődéssel vettem kezembe a könyvecskét. Az öröm az elolvasása után is megmaradt, hiszen jó fordításban, érdekes és Magyarországon ismeretlenségben tartott eseményekről olvashattam benne. Ám hiányérzetem is támadt: egyrészt indokolt lenne Mannerheim emlékiratait teljes egészükben megjelentetni (az első világháborúban zömében a galíciai fronton szolgált!), másrészt pedig igen jó lenne – akár hazai, akár finn szerző tollából – komoly tanulmányt is olvasni erről az „elhallgatott” háborúról!

Nagy Domokos Imre

NICOLAUS ROCKBERGER

TUSENORIGA RIKEN: ÖSTERRIKE OCH UNGERN

(SNS Förlag, Stockholm, 1996. 246 o.)

Némileg megkésve nyílik csak mód, hogy a szűkebb magyar szakmai közvélemény megismerkedjék a Habsburg-birodalom kutatójaként jól ismert svéd hadtörténész legújabb monografikus feldolgozásával. Korábbi alapművéhez hasonlóan (Centraleuropas renässans. Från Habsburg till Visegrád. Ism.: *Haditörténelmi Közlemények*, 1996/3: 186-188. o.) e munkájára is feltétlenül fel kell hívnunk a hadtörténelem magyar kutatóinak és az érdeklődőknek a figyelmét. Érdemes megismerni, miként tárta honfitársai elé a kettős évforduló, a millicentenárium, illetve a millennium esztendejében, 1996-ban, a távoli Skandináviában az ország nevének ezer év előtti első okleveles előfordulását ünneplő Ausztria és a honteremtésének ezeregy száz évvel korábbi eseményére emlékező Magyarország egybekapcsolódó múltját. Már a címmel a történelmi egymáshoz kötődés

jelentőségére hívja fel a figyelmet a szerző: „Ezeréves birodalom: Ausztria és Magyarország”. Nem kétséges, az utóbbi országot, hazánkat tekinti annak a millenniumot megélt európai birodalomnak, amelyhez csatlakozva egy másik ezer esztendő birodalomból kivált területi egység, Ausztria, ugyancsak máig fennmaradhatott. A máig való továbbélést lehetővé tevő közösséget hangsúlyozza a borító címképe: az Osztrák Császárságnak és az Apostoli Magyar Királyságnak a Habsburg-családi címerrel egybekapcsolt nagycímere, a mindent kifejező „Indivisibiliter ac inseparabiliter” szalagsávós felirattal.

Az alapvető magyar és német nyelvű szakirodalmat is feldolgozó, továbbá közel száz szakmai konzultációra támaszkodó, Attilától Antall Józsefíg terjedően három tucat történelmi személyiség képmásával és tizennyolc történelmi térképpel illusztrált,